

ที่มาภาพ: <https://new.forest.go.th/for10/2015/05-2/>

พัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขามะกระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังก์ จังหวัดนครสวรรค์*

Evolution of Forest Network Community at Ban Than Mayom,
Mae Wong District of Nakhon Sawan Province

รตา อนุตตรังกูร**

Rata Anuttarangoon

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาถึงพัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขามะกระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังก์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยมองผ่านแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมและทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์เป็นหลัก ผลการวิจัยพบว่า เครือข่ายนี้เริ่มมีการก่อตัวตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 มาจาก 3 ปัจจัย คือ 1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมภายในบริเวณภูเขาแม่กระทุ้ 2) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการทำเกษตร และ 3) ปัญหาการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ ที่มุ่งเน้นให้คนขาดจิตสาธารณะ สนใจแต่เรื่องการทำมาหากินของปัจเจกเอง จนละเลยประเด็นด้านการใช้และร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไป ทางเครือข่ายจึงต้องปลูกฝังและทำการเคลื่อนไหวกิจกรรม 5 กิจกรรม คือ กิจกรรมประปาภูเขาและการปลูกป่า กิจกรรมกลุ่มโรงเรียนชาวนา หมู่บ้านธารมะยม กิจกรรมส่งเสริมอาชีพและรายได้ให้แก่ครัวเรือนและชุมชน กิจกรรมด้านการเป็นแหล่งความรู้ให้แก่บุคคลภายนอก และกิจกรรมทางด้านดนตรีและศิลปะ เพื่อให้ทุกคนเห็นความสำคัญของการใช้และร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

Abstract

This article examines Evolution of Forest Network Community at Ban Than Mayom, Mae Wong District of Nakhon Sawan Province. The purpose of this study are Aggregation and movement of Forest Network Community at Ban Than Mayom. This research is a Qualitative Research which focuses on description and analysis information collected by using Environmental Management Concept and Interest Groups. The research has found that the cause of this network since 2539 B.E. is from three factors: 1) the environmental degradation problem in the mountain area Maekratoo. 2) Forest and water resources intrusion, and lack of conscience in the management and maintenance of natural resources and the environment in the community and 3) the problems of economic development of the country. The focus is on the lack of public mind. But the subject of the individual's livelihood. To neglect the issues of using and sharing the resources and environment. There are five movements: Mountain plumbing activities and Reforestation, Farmer School Activities of Than Mayom Village, career and income promotion activities for households and communities, activities as a source of knowledge to outsiders. And music and art activities.

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “การรวมกลุ่มทางการเมืองในจังหวัดนครสวรรค์ กรณีศึกษา เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขามะกระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังก์ จังหวัดนครสวรรค์” ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ประจำปี 2560

** อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

บทนำ

กลุ่มผลประโยชน์สมัยใหม่เกิดขึ้นราวศตวรรษที่ 19 เป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติวิทยาศาสตร์และการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ที่มีการนำเทคโนโลยีแบบใหม่มาใช้ในขั้นตอนการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรมแทนแรงงานมนุษย์ เช่น เครื่องจักรกล อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่ทันสมัย เป็นต้น ทิศทางการผลิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (เปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพเป็นการผลิตเพื่อเอ็งกำไร) แรงงานจึงถูกกดค่าแรงจากกลุ่มนายทุน และแรงงานบางส่วนไม่มีงานทำ แรงงานจึงต้องรวมตัวกันเพื่อเรียกร้องและรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเอาไว้ (จุมพล หนิมพานิช, 2552 ,หน้า 82-83) การปฏิวัติอุตสาหกรรมยังส่งผลให้เกิดการขยายตัวของความเป็นเมือง (Urbanization) ไปสู่พื้นที่ในชนบทอีกด้วย เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ชนบทบางแห่ง เพื่อนำพื้นที่ดังกล่าวหรือทรัพยากรที่มีในพื้นที่มาเป็นปัจจัยในการผลิตของโรงงานอุตสาหกรรม ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม กลุ่มนายทุนจึงมีอำนาจในการกดดันหรือเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐบาลได้มากกว่ากลุ่มแรงงาน ดังนั้น กลุ่มแรงงานจึงต้องมีการระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกกลุ่มเป็นเครื่องมือในการช่วยกดดันให้รัฐบาลหันมาสนใจผลประโยชน์ของกลุ่มแรงงานให้มากขึ้น (ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นในสังคม) ปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นถูกสั่งสมมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดปัญหาทางสังคมในรูปแบบใหม่ที่ก้าวข้ามความขัดแย้งทางชนชั้นแบบในอดีต (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2542 ,หน้า 117) ที่มีต้นกำเนิดมาจากการพัฒนาทั้งทางการเมืองและการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น ปัญหาอาชญากรรม การค้ามนุษย์ ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทำให้การแก้ไขปัญหของรัฐบาลทำได้ไม่ทั่วถึงหรือครบทุกประเด็นภายในสังคม การรวมตัวของกลุ่มผลประโยชน์สมัยใหม่จึงเกิดขึ้นในเกือบทุกสังคม

สังคมที่มีลักษณะเป็นสังคมพหุนิยม (Pluralistic Society) มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม (Capitalism) และมีระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย ตัวชี้วัดประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นประชาธิปไตยนั้น คือ การรวมตัวของกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) ที่มีอยู่อย่างหลากหลายในสังคมนั้น ๆ เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มทางศาสนา กลุ่มลัทธิทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งเป็นการรวมตัวของประชาชนที่มีวัตถุประสงค์ ค่านิยม กฎระเบียบ และทัศนคติร่วมกัน กระทำการเรียกร้องหรือรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองจากกลุ่มอื่น ๆ หรือเพื่อเรียกร้องหรือรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองจากรัฐบาล โดยกลุ่มผลประโยชน์สามารถเคลื่อนไหวหรือดำเนินกิจกรรมทั้งในพื้นที่ทางการเมืองและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมได้ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552 ,หน้า 167-168) เพื่อเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายสาธารณะของรัฐบาลในขั้นตอนต่าง ๆ แต่ในบางครั้งการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มก็ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เนื่องจากระบบการเมืองแบบประชาธิปไตยมีกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความหลากหลาย รัฐบาลจึงอาจละเลยผลประโยชน์ของบางกลุ่มไป ซึ่งกลุ่มผลประโยชน์สามารถดำเนินกิจกรรมบางอย่างได้เอง โดยไม่ต้องรอการช่วยเหลือจากรัฐบาล ด้วยการระดมทรัพยากรภายในกลุ่ม ทั้งทรัพยากรบุคคล เงิน และวัสดุอุปกรณ์ อาจผนวกกับการขอความร่วมมือกับบริษัทเอกชน มหาวิทยาลัย องค์กรอิสระ ฯลฯ ที่เป็นทรัพยากรภายนอกกลุ่ม มาเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องหรือรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มเอาไว้

ประเทศไทยซึ่งมีลักษณะการเปลี่ยนแปลงทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ทำให้ประเทศไทยมีทั้งกลุ่มผลประโยชน์ทั้งแนวเก่าและแนวใหม่ดำเนินกิจกรรมทั้งในพื้นที่ทางการเมืองและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมเช่นกัน ที่ซึ่งผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาการรวมตัวและการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทางการเมืองที่เป็นกลุ่มผลประโยชน์แนวใหม่ ในจังหวัดนครสวรรค์ โดยเลือกศึกษาผ่านกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีการรวมตัวกันของประชาชนหลายหมู่บ้านที่ใช้ประโยชน์จากเขาแม่กระทุร่วมกัน ทั้งการใช้ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ หรือทรัพยากรที่ดิน ฯลฯ โดยมองผ่านแนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Management) และทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) เป็นสำคัญ

จากเหตุการณ์ในอดีต เมื่อปี พ.ศ.2539 บริเวณเขาแม่กระทุและพื้นที่ป่าใกล้เคียง มักเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นไฟป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นโดยนํ้ามือของมนุษย์นั้น จนทำให้หุบเขาตรงนี้ได้รับฉายาว่า “ภูเขามังกรไฟ” (สุวิทย์ พิสิฐ, 2557 ,หน้า ออนไลน์) เนื่องจากเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำทุกปี ประชาชนในชุมชนจึงเอาเหตุการณ์ในครั้งนี มาพินิจวิฤตให้เป็นโอกาส ด้วยการริเริ่มและร่วมกันดูแลรักษาและฟื้นฟูผืนป่าเขาแม่กระทุอย่างจริงจัง โดยนำประเด็นนี้เข้าไปร่วมกับโครงการปลูกป่าของบริษัท การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) จำกัด (มหาชน) (วรลักษณ์ ศรีไย, 2555) ร่วมกันทำแนวกันไฟป่า และร่วมกันสร้างทีมงานเฝ้าระวังการเผาจากกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ให้เข้ามาสู่เขาแม่กระทุ

เมื่อกิจกรรมนี้ผ่านไปไม่นาน ทางผู้นำชุมชนและประชาชนภายในชุมชนก็ร่วมกันเขียนโครงการขอทุนจาก SIF (Social Investment Fund) หรือกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม มาดำเนินการจัดทำประปาภูเขา แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่อยู่บริเวณเขาแม่กระทุ้เริ่มมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้เป็นลำดับเริ่มแรก ต่อมาเมื่อป่าไม้ได้รับการฟื้นฟูในระดับหนึ่งทางชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นเรื่องถัดไป โดยในช่วงปี พ.ศ.2543 การใช้ประปาภูเขายังไม่มีเป็นที่นิยมมากนักและมีการใช้ประปาภูเขาเพียงครั้งปีเท่านั้น อีกครั้งปีจะไม่มีการใช้น้ำประปาจากภูเขา เนื่องจากเป็นฤดูแล้ง น้ำบนภูเขาไม่เพียงพอแก่การทำน้ำประปา ทางปราชญ์ชาวบ้านและพระสงฆ์ในชุมชนจึงมีการศึกษาข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาประปาภูเขาอย่างต่อเนื่อง ร่วมกับสถานศึกษาภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่น และข้อมูลจากนักวิชาการอิสระ รวมไปถึงข้อมูลในโลกออนไลน์ ทำการศึกษาและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง และยังได้มีการนำเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ เข้าไปปลูกบนภูเขา เพื่อเป็นการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่ง จนทำให้น้ำบนภูเขามีมากพอที่จะทำประปาภูเขาใช้ได้ตลอดทั้งปี (ณรงค์ แร่งกลีกร, 2557)

พร้อมทั้งมีการพัฒนาตมิตอร์น้ำ มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการใช้น้ำ อัตราอยู่ที่ยูนิตละ 3 บาท และนำเงินค่าธรรมเนียมที่เก็บได้มาบำรุงและซ่อมแซมฝายชะลอน้ำ ถังเก็บน้ำ ถังเก็บตะกอน และอุปกรณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำน้ำประปาภูเขา เมื่อมีเงินเหลือก็จะนำเงินส่วนนี้เข้ามาบริหารจัดการ และยังสามารถนำไปพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ได้อีกด้วย เช่น นำเงินไปจ้างครูมาสอนภายในโรงเรียนของชุมชน เพราะไม่ต้องการให้บุตรหลานออกไปเรียนภายนอกชุมชน เป็นต้น (รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน, 2555) เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนโดยไม่พึ่งพารัฐบาล ทั้งนี้ ยังมีการส่งเสริมให้เกษตรกรในพื้นที่เข้าศึกษาในโรงเรียนชาวนา เพื่อทำการศึกษารองเมล็ดพันธุ์ข้าวท้องถิ่นและทำการทดลองปลูกข้าวแบบเกษตรอินทรีย์ นำผลผลิตที่ได้ส่งออกขายสู่ท้องตลาด เพื่อนำเงินที่ได้มากระจายสู่ชุมชนและรักษาพันธุ์ข้าวท้องถิ่นเอาไว้ โดยมีการนำเยาวชนภายในชุมชนมาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนอยู่เสมอ เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกและรู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้ให้ดีที่สุด

ดังนั้น บทความนี้ต้องการนำเสนอถึงพัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอม่วงก้ง จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2560) ว่าเป็นอย่างไร

การก่อตัวของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม

จากการที่คุณณรงค์ แร่งกลีกร ซึ่งเป็นประธานของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอม่วงก้ง จังหวัดนครสวรรค์ ได้ใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่นี้มาตั้งแต่สมัยวัยเด็ก จึงเห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นี้มาตั้งแต่ก่อนจะเกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าบริเวณเขาแม่กระทุ้ จึงได้นำตัวเองและพรรคพวกประมาณ 3-4 คน เข้าไปสู่การเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดการฟื้นฟูพื้นที่ป่าบริเวณบ้านธารมะยม หมู่ที่ 10 ตำบลวังชัน อำเภอม่วงก้ง จังหวัดนครสวรรค์ (ณรงค์ แร่งกลีกร, 2555) เวทีเสวนา “โครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์” ตั้งอยู่บนเชิงเขาแม่กระทุ้ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ประสบภัยแล้ง ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา มีการบุกรุกป่าภาคเหนือตอนล่างอย่างรุนแรงและกว้างขวาง ต้นไม้ใหญ่จำนวนมากบนเขาแม่กระทุ้ถูกทำลายจากการตัดเพื่อนำไปขายในเชิงเศรษฐกิจ ผ่นวกกับการแผ้วถางป่าเพื่อที่อยู่อาศัยและการทำการเกษตรของคนในชุมชนภายในและภายนอกพื้นที่ ทำให้ภูเขาที่เคยเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ เขียวขุ่ม มีสัตว์ป่าและพืชพรรณนานาชนิด ได้กลายเป็นสภาพภูเขาหัวโล้นและเกิดไฟป่าอย่างรุนแรง โดยเขาแม่กระทุ้มีพื้นที่ทั้งหมด 45,000 ไร่ ถูกเผาทำลายไปกว่า 15,000 ไร่ น้ำที่เคยซึมออกมาจากรากไม้บนภูเขาได้เหือดหายไปด้วย (ประสงค์ โพธิ์พระรส, 2560, สัมภาษณ์)

จากเหตุการณ์ในอดีต เมื่อปี พ.ศ.2539 บริเวณเขาแม่กระทุ้และพื้นที่ป่าใกล้เคียง มักเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นไฟป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่เกิดขึ้นโดยน้ำมือของมนุษย์นั้น จนทำให้หุบเขาตรงนี้ได้รับฉายาว่า “ภูเขามังกรไฟ” (สุวิทย์ พิสิฏ, 2557) เนื่องจากเกิดไฟป่าอยู่เป็นประจำทุกปี ประชาชนในชุมชนจึงเอาเหตุการณ์ในครั้งนี้ มาพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาส ด้วยการริเริ่มและร่วมกันดูแลรักษาและฟื้นฟูผืนป่าเขาแม่กระทุ้อย่างจริงจัง โดยนำประเด็นนี้เข้าไปร่วมกับโครงการปลูกป่าของบริษัท การปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) จำกัด (มหาชน) และสถาบันสิ่งแวดล้อมไทยให้การสนับสนุนจัดตั้งเครือข่ายชาวบ้านดูแลรักษาป่า จึงเริ่มมีดำเนินกิจกรรมการปลูกต้นไม้ รณรงค์ให้หยุดเผาป่า ให้องค์ความรู้และปลูกจิตสำนึกในการรักษาพื้นที่ของตนเองอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปี พ.ศ.2543 ป่าไม้ได้รับการดูแลและฟื้นฟูจากคนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน (ณรงค์ แร่งกลีกร, 2557 ,สัมภาษณ์) เช่น ความร่วมมือจากกรมป่าไม้ ในการขอสนับสนุนกล้าไม้พันธุ์ต่าง ๆ เพื่อนำมาปลูกภายในพื้นที่เขาแม่กระทุ้ การร่วมแรงร่วมใจกันของนักศึกษามหาวิทยาลัยต่าง ๆ และคนในชุมชน ร่วมกันลงมือทำฝายชะลอน้ำบนภูเขาแม่กระทุ้ การร่วมกันจัดทำแนวกันไฟป่า และ

ร่วมกันสร้างทีมงานเฝ้าระวังการเผาจากกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ให้ลุกลามมาสู่เขาแม่กระทุ้ เป็นต้น (ดาตฟ้า ถารี, 2560, สัมภาษณ์)

จากเหตุการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า สาเหตุการรวมตัวของ “เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์” มาจาก 3 ปัจจัย คือ การบุกรุกทำลายป่าโดยคนในชุมชนและนอกชุมชนในช่วงเวลาที่รัฐบาลให้การสนับสนุนการค้าไม้ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ผนวกกับการต้องการพื้นที่ในการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ภูเขาแม่กระทุ้ถูกทำลายให้เสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริเวณเขาแม่กระทุ้ที่เคยอุดมสมบูรณ์ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วจากปัจจัยภายใน คือ คนในชุมชนต้องการพื้นที่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพิ่มมากขึ้น ที่เป็นผลพวงมาจากปัจจัยภายนอก คือ การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้มนุษย์แสวงหาเงินมากกว่าการมีจิตสำนึกในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนของตนเอง

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม

หลังจากการรวมตัวของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์ ในประมาณปี พ.ศ.2539 คนในชุมชนเริ่มตระหนักได้ถึงผลเสียจากการตัดไม้ ทำลายป่า จนทำให้ไม่มีทรัพยากรน้ำในช่วงฤดูแล้ง ทำให้กลุ่มเริ่มเคลื่อนไหวและดำเนินกิจกรรมภายใต้เป้าหมายที่วางไว้ ดังนี้

1. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ ความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นให้ยั่งยืนและเหมาะสมกับครอบครัว เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน
2. การแปรรูปและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์จากข้าว ไม้ และทรัพยากรอื่น ๆ ในท้องถิ่นที่หลากหลาย นำไปสู่การออกจำหน่ายเพื่อเพิ่มช่องทางการตลาดในระดับต่าง ๆ
3. ร่วมกันส่งเสริมด้วยการสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนา ร่วมกับชุมชน โดยร่วมทำกิจกรรมบริการสังคมกับชุมชนในการปลูกป่า เฝ้าระวังไฟป่า เรียนรู้โรงเรียนชาวนา และร่วมกิจกรรมเรียนรู้ตามฤดูกาลชุมชนเพื่อกระตุ้นและให้กำลังใจ (เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้, ม.ป.ป.)

ซึ่งในเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์ ยังประกอบไปด้วยกลุ่มผลประโยชน์ย่อย ๆ อีก 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอมทรัพย์ (กองทุนหมู่บ้าน), กลุ่มน้ำส้มควันไม้, กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน และกลุ่มโรงเรียนชาวนา โดยทุกกลุ่มย่อยเหล่านี้มีคนในชุมชนเป็นสมาชิกเกือบครบทั้งชุมชน การกำหนดขอบเขตภาระงานของแต่ละกลุ่มย่อยก็จะแตกต่างกันไปตามภารกิจ แต่จะมีหัวหน้าหลักในการปฏิบัติงานหรือการดำเนินกิจกรรมนั้น ต้องอยู่ภายใต้กลุ่มใหญ่ที่ชื่อว่า “เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์” เป็นหลัก โดยผู้ศึกษาได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร วิทยุทัศน์ สื่อออนไลน์ และการลงพื้นที่สำรวจ ทำให้ทราบว่าเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์ มีการดำเนินกิจกรรมอะไรบ้าง ผู้ศึกษาจะขอเสนอการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายนี้ 5 ประเด็น (กิจกรรม) ดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมประปาภูเขาและการปลูกป่า

กิจกรรมประปาภูเขาและการปลูกป่าถือเป็นกิจกรรมแรกของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่จัน จังหวัดนครสวรรค์ ทางผู้นำชุมชนและชาวบ้านภายในชุมชนได้ร่วมกันเขียนโครงการขอทุนจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (Social Investment Fund) มาจัดทำประปาภูเขา โดยการทำนั้นใช้ความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนเอง เริ่มแรกช่วงปี พ.ศ.2543 ชาวบ้านได้ต่อท่อจากต้นน้ำบนภูเขาแม่กระทุ้ลงมาได้ระยะทาง 3.5 กิโลเมตร แต่เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของป่าและน้ำยังมีไม่มาก ในช่วงนี้การใช้ประปาภูเขายังไม่เป็นที่นิยมมากนัก และมีการใช้ประปาภูเขาเพียงครั้งปีเท่านั้น อีกครั้งปีจะไม่มีการใช้น้ำประปาจากภูเขา เนื่องจากเป็นฤดูแล้ง น้ำบนภูเขาไม่เพียงพอแก่การทำน้ำประปา รวมไปถึงเรื่องการจัดงบประมาณในการขยายแนวท่อประปาภูเขา จึงต้องขอความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ให้ช่วยจัดสรรงบประมาณมาช่วยในโครงการประปาภูเขาเพิ่มเติม จนสามารถขยายระยะท่อไปเป็น 11.2 กิโลเมตร (วรลักษณ์ ศรีไย, 2555)

ทางปราชญ์ชาวบ้านและพระสงฆ์ในชุมชนจึงมีการศึกษาข้อมูลทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาประปาภูเขาอย่างต่อเนื่อง ร่วมกับสถานศึกษาภายในและภายนอกท้องถิ่น และข้อมูลจากนักวิชาการอิสระ รวมไปถึงข้อมูลในโลกออนไลน์ ทำการศึกษาและปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง และยังได้มีการนำเมล็ดพันธุ์พืชต่าง ๆ เข้าไปปลูกบน

ให้ผู้นำและปราชญ์ชุมชนรู้สึกเสียดยปริมาณน้ำที่ไหลทิ้งนี้ จึงได้ทำการปรึกษาหารือในที่ประชุมร่วมกัน เพื่อหาหรือแลกเปลี่ยนว่าควรทำอย่างไรกับปริมาณที่ไหลทิ้งไป จนได้ข้อสรุปที่ว่า “จะนำพื้นที่บริเวณเชิงเขาแม่กระทุ้งส่วนนี้ มาทำเป็นแปลงนารวมของหมู่บ้าน โดยใช้งบประมาณจากรายได้ในการเก็บค่าน้ำประปาภูเขา” (ดาตฟ้า ถารี, 2560, สัมภาษณ์)

แปลงนารวมของหมู่บ้านธารมะยมที่อยู่เชิงเขาแม่กระทุ้ง มีอยู่ 2 ไร่ ซึ่งนาทั้ง 2 ไร่ นี้ลงทุนแค่ครั้งแรกครั้งเดียว คือ การหาซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่ชื่อว่า “ข้าวพันธุ์ลิ้มผัว ข้าวพันธุ์หอมกระจุย ข้าวพันธุ์หอมดง” (เมืองเรืองแสง, 2556) แต่พันธุ์ที่สำคัญที่สุด คือ ข้าวพันธุ์หอมดงเพราะเกรงว่าข้าวพันธุ์พื้นเมืองชนิดนี้จะหายไปจากเพาะปลูกของเกษตรกรบริเวณนี้ จึงใช้พื้นที่แปลงนารวมของหมู่บ้านในการปลูกข้าวพันธุ์หอมดง โดยอาศัยน้ำที่ล้นจากท่อเก็บน้ำ ไม่ต้องเสียค่าน้ำมันในการสูบน้ำเข้าแปลงนาเหมือนกับนาแปลงอื่นของคนในชุมชน และใช้ความรู้เกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์หรือสารกำจัดแมลงและศัตรูพืชที่ไม่รบกวนธรรมชาติมาเป็นหลักในการทำนาแปลงนี้ โดยเฉพาะน้ำส้มควันไม้ที่ทางสมาชิกในเครือข่ายทำการผลิตขึ้นมาใช้เองในแปลงนา (เป็นการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อเป็นตัวอย่างให้แก่คนภายในชุมชน) ในช่วงแรกก็อาศัยความร่วมมือร่วมใจของผู้นำและปราชญ์ชุมชนเป็นหลักในการช่วยกันทำแปลงนารวมนี้ และได้ทำการจัดตั้ง “กลุ่มโรงเรียนขานา บ้านธารมะยม” ขึ้นมา เพื่อให้ความรู้ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์และกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมดงแก่คนในชุมชนประมาณ 1 ไร่ ต่อปี ในส่วนของปริมาณข้าวพันธุ์หอมดงที่เหลือจากการแจกจ่ายก็สามารถนำไปขายได้เกวียนละ 20,000 บาท (ประสงค์ โพธิ์พระรส, 2560, สัมภาษณ์) ที่ราคาข้าวพื้นเมืองของที่นี่มีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์เดียวกันแต่ปลูกในพื้นที่อื่น เพราะข้าวในพื้นที่นี้ปลูกแบบปลอดสารพิษ ทำให้ปัจจุบัน (พ.ศ.2560) คนในชุมชนเกือบทุกคนวิ่งวนหันมาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก และยังมีการปลูกผักสวนครัวและไม้ผลตามฤดูกาลในบริเวณชุมชนเพิ่มได้อีกด้วย โดยทางเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ง บ้านธารมะยม อำเภอแม่वंก จังหัดนครสวรรค์ ได้นำความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นโครงการพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิ จักรินถบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร (ในหลวง รัชกาลที่ 9 แห่งราชวงศ์จักรี) มาเผยแพร่ให้แก่คนในชุมชนได้ทราบและนำแนวคิดนี้ไปปฏิบัติจริงอย่างเป็นรูปธรรม (ณรงค์ แรงกลกร, 2557, สัมภาษณ์)

จากแนวโน้มการเพิ่มผลผลิตของพันธุ์ข้าว ก็ได้มีนักวิชาการอิสระ, หน่วยงานภาคเอกชนและหน่วยงานภาครัฐหันมาสนใจพันธุ์ข้าวหอมดงมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการขยายพันธุ์ข้าวชนิดนี้ไว้เพื่อจำหน่าย แต่ในขณะนั้นเองเกษตรกรในชุมชนก็ถูกนายทุนผู้รับซื้อพันธุ์ข้าวกดราคาข้าว รวมไปถึงการกดราคาพืชผักสวนครัวและผลไม้เกษตรกรที่เป็นสมาชิกของกลุ่มโรงเรียนขานาบ้านมะยมจึงได้ทำการปรึกษาหารือกัน เพื่อแก้ปัญหาการถูกกดราคาพืชผลทางการเกษตร จึงได้ตกลงกันในที่ประชุมเพื่อจัดตั้ง “โรงสีข้าวของชุมชน” ขึ้นมา เพื่อสีข้าวให้แก่คนในชุมชน รวมไปถึงคนจากชุมชนอื่น ๆ ที่ต้องการจะสีข้าวในราคาถูก ช่วยในการลดต้นทุนของเกษตรกรในชุมชนและสามารถหารายได้ให้แก่ชุมชนได้อีกด้วย จากการเปลี่ยนระบบความคิดที่ต้องนำพืชผลทางการเกษตรไปขายให้แก่พ่อค้าคนกลาง เปลี่ยนมาเป็นจัดหาตลาดการค้าเอง โดยอาศัยเทคโนโลยี อิเล็กทรอนิกส์ และอาศัยความรู้และตลาดจากกลุ่มพันธมิตรกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ นอกพื้นที่ เช่น มูลนิธิสืบนาคะเสถียร โครงการจอมป่า การเปิดบูทขายข้าวตามงานเกษตรแฟร์ในที่ต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งในทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายใต้กลุ่มโรงเรียนขานาบ้านธารมะยมจะมีการนำเยาวชนภายในชุมชนมาร่วมอยู่เสมอ เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกและรู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเอาไว้ให้ดีที่สุด

ผู้ศึกษามองในประเด็นนี้ว่าเมื่อทางเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ง บ้านธารมะยม อำเภอแม่वंก จังหัดนครสวรรค์ ได้นำความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเผยแพร่และเป็นหลักในการดำรงชีวิตภายในชุมชน ทำให้ระบบความคิดของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป จากที่ไม่เคยมีอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มนายทุน (ซึ่งเป็นผลประโยชน์ที่มีอำนาจทางการเมืองมากกว่ากลุ่มเกษตรกรรายย่อย) ก็สามารถบริหารจัดการกับปัญหาราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำได้เอง โดยไม่ต้องรอการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐบาล ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองบางส่วนของคุณนิภาภรณ์ ฐิตินทร (ชานี AF6) ที่ได้กล่าวไว้ว่า

“นี่อาจจะครั้งแรกที่ชานีเริ่มเข้าใจวิถีคิดเรื่อง “ความกลัว” ที่นำไปสู่ “ความกล้า” ของผู้คนในชุมชนบ้านธารมะยม “ความกลัว” ในเรื่องพันธุ์ข้าวพื้นบ้านจะอันตรายไปจากชีวิตของตนเอง มันทำให้พวกเขาเกิด “ความกล้า” ที่จะทุ่มเททั้งชีวิตและจิตใจในการเรียนรู้เรื่องราวที่เป็นต้นทุนชีวิตของตนเอง “ต้นทุนชีวิต” ซึ่งคนยุคสมัยนี้บางกลุ่มอาจคิดว่าเสียเวลาเรียนรู้ให้ประโยชน์ไม่คุ้มค่า ... นอกจากนั้น “ความกลัว” ยังทำให้พวกเขาเกิด “ความกล้า” ที่จะปฏิเสธระบบความคิดและวิถีปฏิบัติในการดำรงชีพแบบทุนนิยม สังคมเศรษฐกิจแบบมือใครยาว ตัวใครใหญ่ กอบโกยได้มากกว่า มาดำเนินวิถีแบบทุนชีวิต สังคมเศรษฐกิจแบบพอเพียง ในสังคมยุคสมัยวัตถุนิยมเป็นใหญ่ ถ้าคนเราเริ่มมีความกลัวที่จะสูญเสียสิ่ง ๆ สิ่งที่เราคุณค่า ซึ่งเคยมีอยู่ในบ้านของตนเอง “กลัว” จนก่อให้เกิดความ “กล้า” ที่จะลงทุน ลงแรงลำแดง

พลัง เพื่อการรักษาสິงดี ๆ เหล่านั้น มันคงจะทำให้สังคมแห่งนี้เป็นสังคมอุดมสุขอย่างแน่นอน ” (นิภาภรณ์ จิตินันการ, 2556)

3. กิจกรรมส่งเสริมอาชีพและรายได้ให้แก่ครัวเรือนและชุมชน

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเด็นนี้ เป็นผลพวงมาจากกิจกรรมที่ 1.กิจกรรมประปาภูเขาและการปลูกป่า และ 2. กิจกรรมกลุ่มโรงเรียนขานาหมู่บ้านธารมะยม ทำให้คนในชุมชนที่เข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วัง จังหวัดนครสวรรค์ ได้มาทำกิจกรรมต่าง ๆ และได้รับความรู้ในเรื่องต่าง ๆ เพื่อไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลต่อไป ในส่วนของรายได้ให้แก่ชุมชน เราอาจมองเห็นจากรายได้ในกิจกรรมประปาภูเขา รายได้จากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง รายได้จากการจำหน่ายน้ำส้มควันไม้ รายได้จากตลาดชุมชน และยังมีรายได้จากเรื่องอื่น ๆ อีก ทำให้มีเงินหมุนเวียนอยู่ในชุมชนจำนวนไม่น้อย โดยเครือข่ายจะนำเงินรายได้ที่สมาชิกร่วมกันหามาเข้าที่ประชุม เพื่อนำเงินส่วนนี้ไปตั้งเป็นกองทุนสวัสดิการของชุมชน เช่น การนำเงินไปแจกเป็นทุนการศึกษาให้แก่เด็กเรียนยากจนในชุมชน นำเงินส่วนหนึ่งไปจ้างครูมาสอนในโรงเรียนของชุมชนเอง เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายที่จะยุบโรงเรียนขนาดเล็กลง แต่ชุมชนมองว่าไม่ควรยุบ เพราะอย่างน้อยเยาวชนภายในชุมชนจะได้ไม่ต้องเดินทางไปโรงเรียนอื่น ๆ ที่อยู่ไกลและยังช่วยลดภาระค่าเดินทางของผู้ปกครองได้อีกด้วย นำเงินบางส่วนไปเป็นสวัสดิการคนชราและผู้พิการ หรือปล่อยให้กู้ยืมเพื่อการรักษาพยาบาลกรณีเจ็บป่วยกะทันหัน เป็นต้น (สุวิทย์ พิสิฐ, 2560)

ในส่วนของกิจกรรมที่ส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ภายในครัวเรือน นอกเหนือจากรายได้ที่มาจากอาชีพหลักให้แก่คนภายในชุมชนนั้น ทางเครือข่ายจะมอบหน้าที่หลักให้แก่ คุณณรงค์ แรงกลีกร คุณประสงค์ โพธิ์พระรส และคุณสุวิทย์ จันทรศรีรักษา เป็นหลักในการติดต่อประสานงานและดูแลบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่ให้การสนับสนุนทั้งอุปกรณ์ เครื่องมือ ทุน หรือแม้กระทั่งการให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ โดยใช้พื้นที่ของโรงเรียนขานาเป็นสถานที่ในการอบรมและขอใช้บ้านของสมาชิกที่มีความประสงค์ยินยอมให้ทีมวิทยากรหรือผู้ศึกษาดูงานได้เข้าพักและทานอาหารร่วมกัน จากพืชผักสวนครัวที่โรงเรียนขานาได้ปลูกไว้ (ให้อารมณ์ของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่ใช้บ้านของคนในชุมชนเป็นโฮมสเตย์ (Homestay) ไปในตัว) เพื่อลดภาระค่าเช่าสถานที่ ค่าเดินทาง ของทั้งคนในชุมชน ผู้เข้าร่วม ทีมวิทยากร และผู้ศึกษาดูงาน (เพ็ญอ้าง)

การนำความรู้ที่คนในชุมชนได้รับการอบรมในแต่ละครั้งไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมนั้น มักได้รับความร่วมมือและการสนับสนุนจากบุคคลและหน่วยงานภาคเอกชนและภาครัฐอยู่เสมอ เช่น การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) จังหวัดนครสวรรค์ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร กรมป่าไม้ นักวิชาการจากกรมอุทยาน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติแม่วัง คณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ และนักวิชาการของ ปตท. เป็นต้น โดยแต่ละหน่วยงานจะมีขอบเขตและเนื้อหาหลักในการอบรมที่ต้องมาจากความต้องการของคนในชุมชนเป็นหลัก หรือมองเห็นว่าประเด็นสำคัญและต้องการที่จะเผยแพร่ความรู้ให้แก่ชาวบ้านทั่วไป ก็อาจมีการขอความร่วมมือผ่านเครือข่ายนี้ เป็นหลักในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมหรือการให้การอบรมในเรื่องต่าง ๆ แก่ชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง

การส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ เพื่อเพิ่มรายได้ภายในครัวเรือน นอกเหนือจากรายได้ที่มาจากอาชีพหลักให้แก่คนภายในชุมชนนั้น ส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจาก กศน.จังหวัดนครสวรรค์เป็นหลัก กศน.จะเข้ามาให้ความรู้และแจกจ่ายอุปกรณ์พื้นที่ในการหารายได้ เช่น การให้ความรู้ในหลักสูตรการเดินสายไฟภายในอาคาร หลักสูตรการทำผ้ามัดย้อม หลักสูตรการเพาะเห็ดในโรงเรือน หลักสูตรน้ำส้มควันไม้ หลักสูตรการพัฒนาต่อยอดการออกแบบแพ็คเกจจิ้งในการบรรจุภัณฑ์ผลผลิตทางการเกษตร หลักสูตรช่างประปา หลักสูตรการจักสานจากไม้ในชุมชน เป็นต้น (กัญญาณี วิทย์ธรรมานนท์, 2560) โดยหลักสูตรที่ กศน.นำมาให้ความรู้นั้นจะอยู่ภายใต้กรอบเรื่องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก สอนให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเองและหารายได้เสริมจากอาชีพที่ทาง กศน.มาอบรมให้ความรู้ โดยจะมีการรายงานผลและติดตามผลของหลักสูตรต่าง ๆ อยู่เสมอ ในบางกรณีที่คนในชุมชนประสบปัญหาภายในหลักสูตรก็สามารถแจ้งมายัง กศน. หรือหาความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นได้ตลอดเวลา

พื้นที่สำคัญแห่งหนึ่งของบ้านธารมะยมในการสร้างรายได้ คือ “ลานตลาด” หรือตลาดชุมชนที่คนในชุมชนสามารถนำพืชผัก อาหาร หรือของใช้ที่มีมาขาย เพื่อสร้างรายได้ที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชนตัวเอง ไม่รั่วไหลไปสู่ภายนอก นอกจากนี้ยังเป็นตลาดความคิด ที่สร้างการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยน สิ่งต่าง ๆ ระหว่างคนในชุมชนด้วย เมื่อได้

แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ก็จะมองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาต่าง ๆ ทั้งของชุมชนตัวเองและปัญหาจากภายนอกด้วย นอกจากนี้ยังมีธนาคารชุมชน โดยเอาเงินกองทุนหมู่บ้านที่ได้จากรัฐบาลมาจัดสรรใหม่ ให้กู้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าแหล่งการเงินอื่น ๆ เพื่อให้คนในชุมชนนำเงินก้อนนี้ไปใช้หนี้ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) หรือเพื่อลดปัญหาการไปกู้จำนวนมากจาก ธ.ก.ส. หรือในบางกรณีเพื่อให้หมดหนี้ ธ.ก.ส. เร็วขึ้น และมีดอกเบี่ยหมุนเวียนมาพัฒนาหรือแก้ปัญหาอื่นภายในชุมชนได้

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นปัจจัยหลักในการส่งเสริมให้คนภายในและภายนอกชุมชน หรือผู้ที่สนใจเข้าร่วมอบรมให้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ไปส่งเสริมรายได้จากอาชีพหลักและอาชีพเสริมของแต่ละครัวเรือนได้เป็นอย่างดี เป็นการเพิ่มองค์ความรู้ที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ภายในห้องเรียนมาสู่การปฏิบัติในการดำรงชีวิต และยังสามารถนำผลผลิตจากทุกกิจกรรมที่กล่าวมาในข้างต้น มาเป็นตัวสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน นำไปสู่การเป็นชุมชนเข้มแข็งภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ยังเป็นชุมชนตัวอย่างในการจัดการสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี เป็นการสร้างจิตสำนึกที่นำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

4. กิจกรรมด้านการเป็นแหล่งความรู้ให้แก่บุคคลภายนอก

เนื่องจากชุมชนบ้านธารมะยม ตำบลวังชัน อำเภอแม่วังค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีการดำเนินกิจกรรมหลายด้าน มีการบูรณาการผ่านองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ มาปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เข้าบริบทภายในชุมชนของตนเอง ผ่านเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังค์ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นหลัก ด้วยผู้นำและสมาชิก รวมไปถึงการแสดงให้เห็นผลลัพธ์จากการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายร่วมกับคนภายในและภายนอกชุมชน เครือข่ายนี้จึงได้รับการยอมรับให้กลายเป็นกลุ่มและเป็นพื้นที่ตัวอย่างในการศึกษาประเด็นต่าง ๆ ที่เครือข่ายนี้ได้ดำเนินกิจกรรมผ่านกลุ่มย่อย 4 กลุ่ม (กลุ่มออมทรัพย์ (กองทุนหมู่บ้าน) กลุ่มน้ำส้มควันไม้ กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน และกลุ่มโรงเรียนชาวนา)

การเป็นแหล่งความรู้ให้แก่บุคคลภายนอกนั้น มีทั้งการมาศึกษาดูงานและการลงมือปฏิบัติจริงร่วมกันภายในพื้นที่ เช่น นักศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยรังสิต มาร่วมกันซ่อมแซมฝายชะลอน้ำบนภูเขาแม่กระทุ้ เพื่อใช้ในการผลิตประปาภูเขา โดยนักศึกษากลุ่มนี้ก็จะได้รับความรู้ในการทำประปาภูเขาโดยฟังอุปกรณ์จากธรรมชาติในการสร้างฝาย ตัวแทนนักวิชาการและนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยมหิดล (วิทยาเขตนครสวรรค์) เข้ามาศึกษากระบวนการผลิตและนำน้ำส้มควันไม้ไปใช้ในแปลงทดลองของมหาวิทยาลัยเอง นักศึกษาจากชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาร่วมทำกิจกรรมปลูกป่าและศึกษาความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อมบริเวณภูเขาแม่กระทุ้ และนักศึกษาจากวิทยาลัยเทคนิคนครสวรรค์ เข้าร่วมอบรมและให้ความรู้ในหลักสูตรงานช่างและงานฝีมือต่าง ๆ กับเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังค์ เป็นต้น (เพ็ญอ้าง) โดยการศึกษาดูงานจากบุคคลภายนอก โดยเฉพาะการดูงานแบบหมู่คณะจะได้รับการต้อนรับจากสมาชิกของเครือข่ายเป็นอย่างดี ทั้งในเรื่องที่พักให้พักบ้านสมาชิกเป็นแบบ โฮมสเตย์ (Homestay) อาหารที่นำส่วนประกอบในการปรุงมาจากพืชผลที่มีอยู่ในโรงเรียนชาวนา และความน่ารักของคนในชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นกิจกรรมที่นำรายได้มาสู่ครัวเรือนและชุมชนมาโดยตลอด

เมื่อเครือข่ายนี้กลายเป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาดูงานจากบุคคลภายนอก หรือการกล่าวถึงแนวทางในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายนี้ผ่านเวทีเสวนาต่าง ๆ เช่น การเป็นพื้นที่และกลุ่มตัวอย่างในประเด็นการบริหารจัดการน้ำโดยชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการคัดค้านโครงการเขื่อนแม่วังค์ เป็นต้น และสมาชิกของเครือข่ายเองยังสามารถออกไปให้ความรู้แก่หน่วยงานหรือบุคคลอื่นได้เช่นกัน ด้วยการออกไปเป็นวิทยากรให้ความรู้ตามประเด็นที่สมาชิกถนัดหรือมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ เช่น คุณประสงค์ โพธิ์พระรส ชำนาญในเรื่องของหญ้าแฝกและกิจกรรมที่ดำเนินภายใต้กลุ่มโรงเรียนชาวนาบ้านธารมะยม ทาง กศน.ก็ได้เชิญให้คุณประสงค์ไปบรรยายเรื่องนี้ให้แก่ชุมชนอื่นได้รับฟัง คุณสุวิทย์ จันทร์ศรีรักษา และคุณณรงค์ แรงกลีกร เคยเป็นข้าราชการครูที่ทำงานในพื้นที่เขาแม่กระทุ้ จึงนำความรู้ที่มี ผสมกับแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เอามาถ่ายทอดในเวทีวิชาการต่าง ๆ เป็นต้น โดยการออกไปเป็นวิทยากรภายนอกชุมชนนั้น รายได้หลังหักจากค่าใช้จ่ายในการเดินทางแล้ว ทางผู้บรรยายเองก็มอบรายได้ส่วนนี้ให้แก่กลุ่มออมทรัพย์ (กองทุนหมู่บ้าน) เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้การดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่วังค์ จังหวัดนครสวรรค์

ในมุมมองของผู้ศึกษานั้นมองว่าบุคคลที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่ายนี้ นอกจากต้องเป็นคนในพื้นที่หมู่ที่ 10 บ้านธารมะยมแล้ว คุณยังต้องมีจิตสาธารณะให้แก่ชุมชน (เสียสละทั้งร่างกาย แรงใจ และเสียสละเวลา) ในการศึกษา และลงมือปฏิบัติ เพื่อรักษาสิ่งที่ดีที่มีอยู่ในชุมชนไว้ให้ลูกหลานในอนาคต ซึ่งเครือข่ายเองจะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากเพียงใดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับ การประสานผลประโยชน์กับกลุ่มหรือพันธมิตรอื่น ๆ และภาวะความเป็นผู้นำของผู้นำในเครือข่ายว่าจะสามารถรักษาผลประโยชน์ของเครือข่ายได้มากน้อยเพียงใด

5. กิจกรรมทางด้านดนตรีและศิลปะ

กิจกรรมสุดท้ายของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ ตามเกณฑ์การพิจารณาของผู้ศึกษานั้น คือ กิจกรรมทางด้านดนตรีและศิลปะ โดยทางกลุ่มโรงเรียนขานาบ้านธารมะยม ได้เล็งเห็นถึงการใช้ดนตรีและศิลปะเข้ามาช่วยกล่อมเกลาคิดใจและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การพึ่งพาตนเองเป็นหลักได้นั้น กิจกรรมในด้านนี้ถูกจัดขึ้นมาเพื่อเน้นกลุ่มเยาวชนในชุมชนเป็นพิเศษ (สุวิทย์ จันทรศรีรักษา, 2560, สัมภาษณ์) ที่นอกเหนือจากการอบรมให้ความรู้และการปฏิบัติจริงให้คนในชุมชนได้เห็น

เยาวชนและคนภายในและภายนอกชุมชนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้เสมอ เพราะถือเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อสร้างพันธมิตรกับพื้นที่ใกล้เคียง ด้วยการจัดมินิคอนเสิร์ตที่นำโดย “คุณตุ๋ ตะวันฉาย ใต้แสงดาว” และยังมี การเชิญศิลปินอื่น ๆ ที่เป็นดนตรีในแนวเพื่อชีวิต หรือวงดนตรีที่มีชื่อเสียงในสายงานอนุรักษ์ เช่น เป๊ยก ปางศิลาทอง สหายตุ๋ ดาบศิล น้ำ หงา คาราวาน วงผ้าขาวม้า เดช อัสตง กิตติ ไร่ไชเคิล เป็นต้น มาร่วมกันบรรเลงเพลงต่าง ๆ และมีการจัดแสดงงานศิลปะที่ เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติมาจัดแสดงในบริเวณพื้นที่จัดแสดงคอนเสิร์ต (ตะวันฉาย ใต้แสงดาว, 2560) ที่ซึ่งเป็น คอนเสิร์ตที่จัดขึ้นบริเวณริมธารเขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม ตำบลวังชัน อำเภอแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ เป็นประจำทุก ปีและจัดขึ้นในช่วงฤดูหนาว (ประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคมของทุกปี) โดยคอนเสิร์ตได้ถูกจัดขึ้นมาเป็นครั้งที่ 6 แล้ว ยังไม่รวมมินิคอนเสิร์ตจากศิลปินท่านอื่น ๆ หรือการฉายภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลางแจ้งให้แก่เยาวชนและผู้ ที่สนใจได้รับชม ซึ่งในงานจะมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จาก กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มเกษตรกรภายในชุมชนอยู่เสมอ

นอกจากนี้ทางปราชญ์ชุมชนของบ้านธารมะยม ที่นำโดย คุณสุวิทย์ จันทรศรีรักษา ยังเล็งเห็นถึงความสำคัญ ของวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรและเหลือใช้จากการทำกิจกรรมในครัวเรือน มาประดิษฐ์เป็นของใช้และเครื่องดนตรีที่ผลิต มาจากวัสดุเหลือใช้ เช่น กะลามะพร้าว ถังน้ำพลาสติก กระป๋อง ท่อพีวีซี เป็นต้น โดยนำกลุ่มเยาวชนภายในโรงเรียนของ ชุมชนมาร่วมกันประดิษฐ์และนำไปใช้งานจริง จนนำไปสู่การก่อตั้งชมรมดนตรีพื้นบ้านที่ใช้เครื่องดนตรีจากวัสดุเหลือใช้ (สุ วิทย์ จันทรศรีรักษา, 2560, สัมภาษณ์) เป็นการปลูกจิตสำนึกและการรู้คุณค่าของวัสดุเหลือใช้ภายในชุมชน และยังลด ปริมาณขยะภายในชุมชนได้อีกด้วย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่องพัฒนาการของเครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม อำเภอแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อทราบการก่อตัวและการเคลื่อนไหวของเครือข่ายนี้ จากการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ เอกสารจากทางหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากภาคสนาม ผลการวิจัยพบว่าเครือข่ายนี้เริ่มมีการก่อ ตัวตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 มาจาก 3 ปัจจัย คือ 1) ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมภายในบริเวณภูเขาแม่กระทุ้ 2) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการทำเกษตร และ 3) ปัญหาการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศ ที่มุ่งเน้นให้ คนขาดจิตสาธารณะ สนใจแต่เรื่องการทำมาหากินของปัจเจกเอง จนละเลยประเด็นด้านการใช้และร่วมกันรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไป ทางเครือข่ายจึงต้องปลูกฝังและทำการเคลื่อนไหวกิจกรรม 5 กิจกรรม คือ กิจกรรม ประปาภูเขาและการปลูกป่า กิจกรรมกลุ่มโรงเรียนขานาหมู่บ้านธารมะยม กิจกรรมส่งเสริมอาชีพและรายได้ให้แก่ ครัวเรือนและชุมชน กิจกรรมด้านการเป็นแหล่งความรู้ให้แก่บุคคลภายนอก และกิจกรรมทางด้านดนตรีและศิลปะ เพื่อให้ ทุกคนเห็นความสำคัญของการใช้และร่วมกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

โดยการเคลื่อนไหวทั้ง 5 กิจกรรม มีความเชื่อมโยงกันทุกประเด็น ถึงแม้ว่าบางกิจกรรมจะมีกลุ่มเป้าหมายที่ แตกต่างกัน แต่แท้จริงแล้วทุกกิจกรรมมันแฝงไปด้วยเรื่องการจัดกาสิ่งแวดลอมที่มาจากกากระตุ้นจิตสำนึกของคนใน

ชุมชน นำมาสู่การลงมือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้โดยชุมชนเอง ลดการพึ่งพาภาครัฐ การดำเนินชีวิตภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและเพื่อการดำเนินของคนในชุมชนที่เน้นเรื่องที่ยั่งยืนเป็นหลัก

จากวิเคราะห์โดยผู้ศึกษา ในเรื่องของจุดแข็งที่ทำให้เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ บ้านธารมะยม คงอยู่และมีความเข้มแข็ง วิเคราะห์ได้ 3 ประเด็น ดังนี้

1. ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้คนในชุมชนรู้คุณค่าของสิ่งที่ตนมีอยู่ เดินตามรอยพ่อหลวง (รัชกาลที่ 9) และตัวชุมชนเองยังคงมีความชนบทสูง มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถนำออกมาใช้ได้ และความเจริญเติบโตของชุมชนยังไม่ก้าวกระโดดแบบชุมชนเมือง จึงทำให้การปลูกฝังและลงมือปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากในชุมชนบ้านธารมะยม โดยอาศัยเครือข่ายเป็นที่กระจายความรู้ในส่วนนี้ให้แก่คนในชุมชน

2. พันธมิตรหรือกลุ่มผลประโยชน์จากภายนอกที่มีความรู้ความสามารถ เป็นการประสานงานของผู้นำและสมาชิกภายในเครือข่ายฯ ที่สามารถดึงพันธมิตรหรือกลุ่มผลประโยชน์จากภายนอกให้เข้ามาสนับสนุนทั้งอุปกรณ์ เงินงบประมาณ รวมไปถึงการให้ความรู้จากพันธมิตรทั้งหลาย โดยผู้นำของเครือข่ายฯ จะนำข้อมูล วิชิตคิด หรือขั้นตอนการทำงาน ในส่วนนี้มาปรับปรุงแก้ไข เพื่อนำมาใช้ตามบริบทของชุมชนของตนเอง เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลแก่คนในชุมชนให้ได้มากที่สุด

3. องค์ความรู้และการพัฒนาตนเองอย่างไม่หยุดนิ่งของผู้นำเครือข่ายฯ ถึงแม้ว่าผู้นำของเครือข่ายฯ นี้จะเป็นผู้สูงอายุและมีอาชีพหลัก คือ เกษตรกรรม แต่ด้วย “ความกลัว” ที่นำไปสู่ “ความกล้า” (นิภาภรณ์ รุติธนาการ, 2556) ที่จะเปลี่ยนระบบความคิดแบบเดิม ที่มุ่งเน้นการดำรงชีวิตที่อิงกับการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก (โดยไม่สนใจความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในชุมชน) ไปเป็นระบบความคิดแบบใหม่ ที่มุ่งเน้นการดำรงชีวิตที่อิงเรื่องสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นไปอย่างยั่งยืน เพื่ออนาคตของลูกหลานในชุมชน ผู้นำเครือข่ายฯ จึงทำเป็นตัวอย่างให้แก่คนในชุมชนได้เห็นก่อน เพื่อให้คนทั่วไปได้รู้ว่า “ต้องกล้าเปลี่ยนความคิด เพื่อการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน”

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กัญญาณัฏฐ์ วิทย์ธรรมานนท์. สมาชิกเครือข่ายชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้ และครู กศน.ประจำตำบลวังชัน. สัมภาษณ์.

17 มิถุนายน 2560. นครสวรรค์.

เครือข่ายป่าชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้. (ม.ป.ป.). เอกสารประกอบ “บ้านธารมะยม ต.วังชัน อ.แม่วงก์ จ. นครสวรรค์”.

คนค้นคน. (2556). คนค้นคน อวอร์ด ครั้งที่ 5 “ศิลปกรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ”. กรุงเทพฯ : หอประชุมใหญ่ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย.

จุมพล หนีพวนิช. (2552). *กลุ่มผลประโยชน์กับการเมืองไทย : แนวเก่า แนวใหม่ และกรณีศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 2.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา : อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกสิทธิ์ และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิภาษา.

ณรงค์ แรงกลีกร. (2555). *โครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์*. จัดโดย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ณ ห้องนันทรี 1 ชั้น 4 KU HOME มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 28 มิถุนายน พ.ศ.2555.

ณรงค์ แรงกลีกร. ประธานเครือข่ายชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้. สัมภาษณ์. 3 กันยายน พ.ศ.2557. นครสวรรค์.

ณรงค์ แรงกลีกร. ประธานเครือข่ายชุมชนคนรักป่า เขาแม่กระทุ้. สัมภาษณ์. 23 กรกฎาคม 2560. นครสวรรค์.

ดาตฟ้า ถารี. รองประธานกลุ่มโรงเรียนชานนา หมู่ที่ 10 บ้านธารมะยม. สัมภาษณ์. 16 มิถุนายน พ.ศ.2560. นครสวรรค์.

ประภาส ปันตบแต่ง. (2552). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. เชียงใหม่: มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

ประสงค์ โพธิ์พระรส. ประธานกลุ่มโรงเรียนชานนา หมู่ที่ 10 บ้านธารมะยม. สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน พ.ศ.2560. นครสวรรค์.

สุวิทย์ จันทรศรีรักษา. ปราชญ์ชุมชนประจำบ้านธารมะยม. สัมภาษณ์. 17 มิถุนายน พ.ศ.2560. นครสวรรค์.

สุวิทย์ พิสิก. สมาชิกเครือข่ายชุมชนคนรักษ์ป่า เขาแม่กระทุ. สัมภาษณ์. 23 กรกฎาคม 2560. นครสวรรค์.

ออนไลน์

ตะวันฉาย ไต้แสงดาว. (2560, 18 สิงหาคม). ตะวันฉาย ไต้แสงดาว ครั้งที่ 6 “เพราะคิดถึง...จึงมาหา”. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/profile.php?id=100009662520828>.

นิภาภรณ์ ฐิตินันการ. (2556, 15 กรกฎาคม). เมืองเรืองแสง ตอน มังกรไฟโอดต๊ปปะ. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=1xPVkBxsLCM>.

เมืองเรืองแสง. (2556, 15 กรกฎาคม). เมืองเรืองแสง ตอน มังกรไฟโอดต๊ปปะ. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=1xPVkBxsLCM>

รุ่งโรจน์ เพชรบุรณิน. (2555, 18 ตุลาคม). เปลี่ยนเขื่อนแม่วังก์สู่การจัดการน้ำโดยชุมชน?. สืบค้นจาก <https://www.facebook.com/notes/rungroj-petcharaburanin/เปลี่ยนเขื่อนแม่วังก์สู่การจัดการน้ำโดยชุมชน>.

วรลักษณ์ ศรีโย. (2555, 20 ธันวาคม). เปิดหมู่บ้านรักษาป่า-จัดการน้ำ ไม่มีเขื่อนก็มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี. สืบค้นจาก <http://tcijthai.com/tcijthainews/view.php?ids=605>.

สถาบันปลูกป่า ป.ต.ท. (เรื่องเล่าจากป่า). (2547). ผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว. สืบค้นจาก <http://pttinternet.pttcl.com/greenglobe/2547/community-02.html>.

สุวิทย์ พิสิก. (2557, 14 ธันวาคม). รายการ ธรรมชาติ มาหานคร ตอน ไม่มีป่า ไม่มีน้ำ. สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=-l0vzlpnAK8>.